

Toți pasagerii, printre care se aflau 6 copii, și cei 8 membri ai echipajului și-au pierdut viața.

Avionul, de tip Airbus 320, efectua un zbor pe ruta Erevan-Soci și a dispărut de pe ecranele radarului aeroportului Adler, când se afla deasupra Mării Negre cu numai 6 km înainte de a ateriza. „Avionul realiza manevra de apropiere, când condițiile meteorologice s-au înrăutățit brusc, fapt pentru care s-a luat decizia efectuării unei noi încercări de aterizare. Aeronava a dispărut de pe ecranele radarului în jurul orei locale 2,15” - a declarat șeful Serviciului de Trafic Aerian al Rusiei, Alexandr Nedaroko pentru agenția rusă *Interfax*.

Purtătorul de cuvânt al Ministerului Situațiilor de Urgență din Rusia a declarat agenției *Itar-Tass* că „aparatură avea probleme tehnice”, ipoteză dezmințită de către reprezentanții companiei aviatice armenie „Armavia”.

Oficialitățile au respins, de asemenea, posibilitatea existenței unui atac terorist, considerând că accidentul s-a produs din cauza condițiilor meteorologice nefavorabile. Avionul s-a prăbușit în apă ajungând pe fundul mării la 300 m.

Echipele de salvare au reușit să recupereze câteva zeci de cadavre din apele mării. Acestea nu aveau veste de salvare, ceea ce reprezintă un indiciu al faptului că pasagerii nu au avut timp să se pregătească.

„Armavia” a declarat că în avion se aflau 26 de pasageri ruși, un ucrainean și un georgian. Restul pasagerilor erau de naționalitate armeană.

Avionul era fabricat în 1995 și fusese achiziționat în leasing, în 2002, de către compania armeană. Avea un total de 28.200 ore de zbor conform declarației constructorului european Airbus. Aeronava

TRAGEDIE AVIATICĂ

Un avion aparținând companiei

aeriene armenie

„Armavia”

și având la bord

113 persoane s-a prăbușit

miercuri 3 mai în apropiere de Soci,

localitate aflată

pe coasta rusă

a Mării Negre.

va a fost supusă unui control complet acum un an.

„Airbus va furniza asistență autorităților ruse care se ocupă de anchetă, prin intermediul Biroului

de anchete și analize din Franța”, se arată într-un comunicat oficial.

În Armenia 5 și 6 mai au fost declarate zile de doliu național iar în Rusia ziua de 5 mai. Președin-

tele Armeniei, Robert Kocarian a creat o comisie guvernamentală care s-a ocupat cu repatrierea corpurilor și organizarea funeraliilor.

Printre pasageri se afla Vyacheslav Yaralov ex-președinte al companiei „Armavia” și fost director al autorității armenie în aviația civilă, omul de afaceri Husik Harutiunian și fiul lui Karlos Petrosian fostul șef al securității naționale armenie.

La Erevan a avut loc simbătă 6 mai o slujbă de pomenire a victimelor catastrofei aviatice în prezența Patriarhului Catolicos Karekin II.

La Ambasada Armeniei din București a fost deschisă o carte de condoleanțe în care au semnat oficialități române, reprezentanți ai ambasadelor și ai comunității armenie din România. Duminică 7 mai la Catedrala armeană din București a avut loc o slujbă în memoria celor dispăruți.

Ararat

Chipul durerii

Poți să omori trupul
unui popor,
sufletul – niciodată.
Răsar plâpânde flori
din munte de piatră.

Sînge prelins peste stînci –
izvor pentru veacul ce vine.
Cădea-vor armate păgînc
pe brînci
să spele-un trecut de rușine.

Muntele alb – ca un preot
în fața unui altar.
Chip al durerii, șopot,
raze prin lacrimi transpar.

Rugă – ecou de departe
al clopotelor ce se zbat
reînviate din moarte
la Sardarabad.

Valeriu MATEI
Erevan, 24 aprilie 1981

LA DOUĂ SĂPTĂMÎNI

de Mihai STEPAN CAZAZIAN

dezinformarea

După articolele publicate de cotidianul *Ziua* referitoare la Genocidul Armean a venit replica Ambasadei Turciei la București. În esență articolul vorbește de dezinformare, rea credință, calomnii, exagerări, intoxicații. Dar face și un apel către armeni. Cităm: „Interesul Turciei, ca și al Armeniei, constă în reconcilierea națiunilor turcă și armeană - care au trăit timp de secole în același teritoriu în pace și toleranță reciprocă și în eliberarea lor de prejudecățile adînci care își au rădăcinile în anii războiului, și în crearea unui climat care să le permită să împartă un viitor comun, bazat pe toleranță, prietenie și cooperare.” Aceste rînduri care, evident, nu pot fi interpretate decît ca un punct de vedere oficial ar trebui să ne dea speranțe. Iată, cele două țări și popoare pot depăși traumele trecutului. Să ne așezăm la masa discuțiilor. Fiecare cu argumentele lui. Noi „venim” cu mărturiile celor rămași dar și cu listele celor uciși. Ei cu documentele unui Guvern care dorea „democratizarea” Imperiului. Dar și „eliberarea” lui de minorități. Noi venim cu actele caselor, terenurilor, bunurilor ce ne-au fost confiscate ei cu bisericile transformate sau distruse. Putem continua. Și cînd toate vor fi spuse vom decide. Cu toleranță, prietenie și cooperare! Ce a fost Agop la 1915? - zice turcul. Nu știu Efendi - zice armeanul. Dar... eu am rămas singurul din toată familia mea. Tu ce știi? Aveam niște vecini armeni - zice turcul. Nu știu unde au dispărut. Să fim toleranți. Restul este doar...dezinformare. Punct.

Comemorarea zilei de 24 Aprilie la New York

Luna aprilie a marcat la New York un șir de evenimente și festivități dedicate celei de-a 91-a comemorări a victimelor Genocidului Armean. Acțiunile s-au desfășurat timp de patru zile.

Joi 20 Aprilie a avut loc o masă rotundă cu tema „O nouă cale abordată de Turcia cu privire la Genocidul Armean”. Vorbitori au fost prof. dr. Israel W. Charney de la Universitatea din Ierusalim și istoricii prof. dr. Dennis Papazian și Aram Arkum. Moderatorul întîlnirii a fost dr. Arthur Kubikian. Profesorul Charney, este președintele Asociației Internaționale a oamenilor de știință pentru studiul Genocidului și editorul „Enciclopedia of Genocid”, care conține studii ample despre genocidul armean.

Profesorul Charney este cunoscut armenilor din anul 1982, de la Conferința Internațională asupra Genocidului care a avut loc la Ierusalim și unde Guvernul Israelului a refuzat primirea delegației armenie, iar organizatorul ei, Israel Charney, a amenințat cu anularea conferinței dacă armenii nu sînt acceptați.

Discuțiile conferențiarilor au reluat în special tema Simpozionului ce a avut loc în septembrie 2005, la Universitatea din Istanbul, privind relațiile turco-armenie în timpul evenimentelor din anul 1915. La acel simpozion au fost invitați și istorici armeni

Expoziție foto la City Hall din New York

dar, datorită pericolului de liberă exprimare privind genocidul armean, numărul participanților la conferință, apărătorii ai genocidului, s-a limitat la cinci. Printre aceștia a fost și profesorul Charney, istoric de origine armeană fiind doar doi. După cum se știe, Articolul 301 din Codul Penal turc interzice folosirea termenului de genocid armean. Ce adevărat e proverbul românesc care spune: „să nu vorbești de funie în casa spînzuratului!”

(continuare în pagina 3)

ARMENCELE SÎNT FRUMOASE

Armencele sînt frumoase și, doavda acestui fapt este recenta alegere a tinerei armence din Toronto, *Alice Panikian* drept Miss Univers - Canada 2006. Ea a fost aleasă dintre 48 de finaliste, și va reprezenta Canada la prestigioasa competiție Miss Univers.

Alice Panikian are 20 de ani și este studentă la Universitatea York din Toronto. „Este de necrezut. Cred că visează” a spus tinăra câștigătoare după aflarea rezultatului.

Dacă Alice Panikian va fi aleasă Miss Univers, ea va avea privilegiul să călătorească în toată lumea și să militeze pentru combaterea SIDA.

Alice Panikian s-a născut la Sofia, în Bulgaria și a emigrat cu familia, în Canada, cînd avea 5 ani. Pe lîngă

studiile universitare pe care le urmează pentru a deveni jurnalistă, ea lucrează și ca model, activitate ce i-a permis să se afirme în cadrul unor prezentații de modă ce au avut loc la New-York, Paris și Milano.

Într-un alt colț al lumii, în Irak, o altă armeană a fost declarată Miss. Pe 5 aprilie, la Bagdad, a avut loc un concurs la care armeanca Tamar Goregian a fost aleasă Miss Irak. După cîteva zile, speriată de amenințările islamistilor, Tamar Goregian a renunțat la titlul primit și, concurența plasată pe locul doi, tot o armeană, Silva Shahakian a fost declarată Miss Irak.

Dar nici Silva Shahakian, pe care presa americană o prezintă ca iraniană creștină, nu se afișează în public, de frica amenințărilor primite.

Referindu-se la ea, postul American de televiziune ABC a relatat ca ea își va păstra titlul dar își va schimba domiciliul.

TURCIA ȘI-A RECHEMAT AMBASADORUL DIN CANADA

În ziua de 9 mai, 2006, mass-media din Canada a anunțat că Turcia și-a rechemat Ambasadorul din Ottawa pentru a protesta astfel la decizia primului ministru al Canadei, Stephen Harper care, în cadrul unei recente conferințe de presă, a recunoscut Genocidul Armean. (vezi *Ararat* numărul trecut) Mai mult, pe data de 19 aprilie, 2006, primul ministru a dat publicității un document în care salută pe toți cei care comemorează „această sumbră zi a *Medz Yeghern*-ului” folosind termenul armenesc pentru a defini imensele pierderi și suferințe pe care poporul nostru le-a îndurat în timpul Primului Război Mondial.

Ambasada Turciei din Canada a declarat că ambasadorul este la Ankara unde va fi consultat în legătură cu declarația primului ministru canadian care „oferă suport” revendicărilor armenesti.

La rîndul său ambasadorul Turciei din Franța a fost rechemat la Ankara, pentru consultări, deoarece în Adunarea Națională a Franței au loc dezbateri privind introducerea unei legi ce prevede urmărirea penală a celor care neagă Genocidul Armean.

A. LANIS

DIN PARTEA AMBASDEI ARMENIEI LA BUCUREȘTI

Urmare a accidentului aviatic din ziua de 3 mai 2006 au fost deschise cîteva conturi bancare cu scopul de a sprijini familiile îndoliate. Acestea sînt:

- Ministerul Finanțelor și Economiei al Armeniei, cont 900013017026;
- Inecobank, cont 2050022170601003 (dram)
- Haihnaibank, cont 160482005453 (ruble)
- Hai Econobank, cont 163008123743 (euro).

ARARAT

**Bilunar al
Uniunii Armenilor din România
www.araratonline.com**

Redactor șef : Mihai STEPAN-CAZAZIAN
Redactori : Eduard ANTONIAN, Vartan MARTAIAN
Fabian ANTON
Fotoreporter : Mihai GHEORGHIU
Colaboratori : Carmen DROPOL (Constanța)
Correspondenți din străinătate :

Edvard JEAMGOCIAN (New York), Haig CHIBARIAN (Los Angeles), Anton Lanis ȘAHAZIZIAN (Toronto), Giuseppe MUNARINI (Padova)

Difuzare : Drtad BARTUMIAN
Tehnoredactare : Mihai HĂTULESCU
Pagină web : Constantin DEOCLEȚIAN (Kean Media srl)
e-mail : ziar_ararat@yahoo.com

**ADRESA REDACȚIEI: Str. Armenească 13, București - 2
Tel. / Fax: 314.67.83**

Tiparul executat la ARARAT s.r.l. ; I.S.S.N. 1220-9678

Potrivit art. 206 Cod penal, responsabilitatea juridică pentru conținutul articolului aparține autorului. În cazul unor agenții de presă și personalități citate, responsabilitatea juridică le revine acestora.

Redacția nu împărtășește în mod obligatoriu punctele de vedere exprimate în articolele semnate de colaboratori.

DESPĂRTIREA DE PRIETENI

Primăvara aceasta ne-a lăsat mai săraci în comunitatea noastră armeană prin pierderea unor personalități mai apropiate sau mai îndepărtate de noi.

La București, ne-am despărțit cu durere, mult prea devreme, de minunata doamnă *avocat Maria Magdalena Udrea*, care a lăsat în urma sa un soț și un fiu, dar și colegi și prieteni copleșiți de tristețe și neconsolați. Am admirat-o mereu pentru eterna-i tinerețe, frumusețe, eleganță, caracter, maniere, sentimente armenesti și, din auzite, pentru înalta sa competență profesională. D-nia sa era o podoabă a comunității noastre.

Tot la București, a decedat un vrednic conațional al nostru, domnul *Kevork Kevorkian* (94 ani), un armean atașat neamului său, care, timp de cîteva decenii, a ocupat funcții în Consiliul Eparhial și în instituții de cultură armeană din Capitală.

Departa, la New York, a părăsit această lume domnul *Baruir Nersesian*, la venerabila vîrstă de 102 ani, unul dintre ultimii supraviețuitori ai Genocidului din teribilul an 1915, un om care s-a luptat toată viața, cu demnitate și cinste, să-și cucerească locul pe care-l merita în societatea românească și apoi în cea americană. Dar, înainte de toate, a fost un minunat armean. Aveam să constat aceasta cu vreo două decenii în urmă, descoperindu-l în cunoscutul său magazin de cafea din cartierul newyorkez Queens, în spatele căruia avea o cămăruță transformată *ad-hoc* într-un fel de mini-club armenesc, în care îi puteai înfilni pe *rumanahay* de-ai noștri din diverse generații și afla vești din viața celor de acolo și chiar din România. Mai tîrziu, aveam să aflu că publicația „Ararat” își avea locul privilegiat printre ziarele pe care le difuza celor interesați. Cred că domnul Baruir Nersesian a murit împăcat cu gîndul reconfortant că a fost vegheat cu o dragoste și abnegație, exemplare și fără limite, de către unul dintre fiii săi - Măgărdici.

Și mai departe, la Los Angeles, a închis ochii vechiul prieten *Suren Kolangian*, o adevărată „instituție” în materie de istorie a comunității armenice din România din cele mai vechi timpuri, un vrednic continuator al celebrului H. Dj. Siruni.

Un destin frămîntat, asemenea celui al multor armeni, l-a purtat, în tinerețe, din România în Armenia, iar la anii bătrîneții și mai departe, în Statele Unite, cedînd fiilor săi care și-au dorit să emigreze cînd au întîmpinat greutăți economice în Patria mamă.

Neobosit istoric, Suren Kolangian și-a îndreptat aria de interes nu numai către istoria comunității armenice din România, ci și către istoria străveche a relațiilor dintre poporul armean și cel român, descoperind și valorificînd mereu noi documente, o culme a scrierilor sale atîngînd-o în susținerea și publicarea (în armeană și franceză) a tezei de doctorat, consacrată istoriei armenilor din Transilvania.

Pentru toate acestea, în anii '60-'70 venea adeseori în România, cu care prilej l-am cunoscut și l-am ajutat pe măsura posibilităților avute atunci.

Însă aș vrea să spun că Suren Kolangian a rămas pentru mine, în cariera mea radiofonică, drept personalitatea cu care, în 1973, am debutat la Radio România Cultural, luîndu-i un interviu despre ilustrația instituției armenice de manuscrise vechi - Matenadaranul din Erevan - despre ale cărei valori de preț s-a adresat ascultătorilor români.

L-am reîntîlnit în 1974 și apoi în 1981 la Erevan, unde mi-a fost ghid prețios nu numai în vizitarea Matenadaranului, dar și în stabilirea unor contacte cu personalități și instituții de cultură. Nu pot să uit căldura cu care m-a însoțit, în cîteva rînduri, la cel ce a fost Sanctitatea Sa Catolicosul Vasken I, al cărui apropiat era.

Îi sînt recunoscătoare lui Suren Kolangian că, în 1998, m-a ales să-i traduc, la editura „Ararat”, monografia (publicată anterior la Los Angeles) dedicată ilustrului întîistătător al Bisericii Apostolice Armenice, de care ne-am simțit apropiați atîția dintre noi.

Suren Kolangian a rămas în amintirea mea nu numai ca un vechi prieten care m-a onorat cu prețuirea sa, ci și ca un pasionat cercetător științific care a lăsat în urma sa lucrări importante, risipite în cărți și articole publicate în Armenia, România și Statele Unite, o „operă” ce merită să fie centralizată și valorificată de mai tinerii săi discipoli. Ar merita-o din plin.

Madeleine KARACAȘIAN

Ne-a părăsit Arșavir Boranian

În săptămîna premergătoare Sfințelor Sărbători Pascale ne-a părăsit, trecînd în veșnicie, minunatul nostru conațional **Arșavir Boranian**, răpus de o boală necruțătoare, lăsînd în urma sa o familie îndoliată dar și o comunitate armeană, care îi va purta o eternă și frumoasă amintire.

Născut în urmă cu 82 de ani în Constanța dintr-o familie armenescă numeroasă, Arșavir a fost de o modestie și puritate sufletească desăvîrșită, într-un cuvînt a fost un *Pari Mart*, un armean

dăruiit trup și suflet atît Bisericii dar, mai ales, comunității, slujind cu demnitate interesele acesteia. Era poate un fel de aprod, a tot ce aparține etniei armenice. Mobiliza, fie prin telefoane sau deplasări la enoriași bătrîni sau săraci, la toate evenimentele din sînul comunității, sărbători naționale, religioase, nunți, botezuri sau decese. Astfel l-am cunoscut și iubit pe Arșavir, om de o rară noblețe sufletească și morală.

În întreaga sa viață s-a pus dezinteresat în slujba etniei sale pe care a iubit-o. A trăit demn, frumos și a plecat dintre noi lăsînd regrete și lacrimi. Vestea morții lui a cutremurat întreaga co-

munitate, care l-a condus pe ultimul drum chiar în Săptămîna Mare a Paștelui.

Astvaț orhne hochin!

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Arachel MUSAIAN

***

A trecut în eternitate **Cristine Gocian**. A fost membră a Comitetului comunității armenice din Botoșani și consilier juridic la S.C. Mecanex S.R.L.

Dumnezeu s-o odihnească în pace!

Elena Florica ȘUSTER

Din partea Consiliului Parohial al Bisericii Armene din București

Consiliul Parohial al Bisericii Armene din București mulțumește organizației *Raf-fi*, care din nou a trimis suma de 1500 USD pentru a fi împărțită celor nevoiași din comunitatea noastră cu ocazia sărbătorilor de Paște.

Hristos a înviat!

ANUNȚ

Au început înscrierile copiilor de vîrstă școlară pentru anul de învățămînt 2006/2007, la școala Misakian-Kesimian. Înscrierile se fac la Secretariat, la d-l Avedis Ghazarian și d-na Natalia Gheorghiu, în Bd-ul Carol I, Nr.43, et. I, tel 021 / 311.1415 și 311.1425

Oferta educațională, conform ordinului M.E.C., constă în următoarele discipline: 1) Limba și literatura armeană; 2) Istoria armenilor; 3) Religia Bisericii armenice. Mediile notelor și calificativele obținute de elevi la aceste materii pot fi, în conformitate cu legile în vigoare, comunicate oficial școlilor de proveniență a elevilor spre a se include semestrial în media generală.

Pe lîngă aceasta, sînt prevăzute pentru elevi o serie de activități extracurriculare sprijinite de U.A.R.

Elevii înscriși, și care frecven-

tează cursurile de mai sus, pot suplimentar participa, opțional, și la alte activități educaționale ce se vor organiza sub egida U.A.R. și a școlii, în măsura în care se vor primii *cereri scrise* din partea părinților. Activitățile preconizate sînt următoarele: meditații la matematici; limbi străine; cursuri de IT, începători și avansați; desen artistic și de arhitectură; lecții de pian; activități sportive sub îndrumarea unor antrenori calificați (șah, tenis de masă, karate, dansuri sportive ș.a.);

La cursurile de limbă armeană pot participa, opțional, și copii de vîrstă preșcolară, pînă la momentul cînd se va organiza o grădiniță propriu zisă.

Suplimentar, în afara programului de mai sus, se vor putea organiza cursuri tematice intensive de conversație pentru adulți, funcție de cererile ce se vor depune în acest sens la secretariat.

Direcțiunea

Concert simfonic HACIATURIAN – ROUSSEL

Primul concert simfonic din luna lui Florar 2006 al Filarmonicii „George Enescu” la Ateneul Român a avut un program care a schimbat spiritul atît de vestust clasic-romantic al simfonicelelor pre-agreate de publicul meloman. Au putut fi ascultate compoziții interesante ale muzicii secolului XX. Dirijorul de școală muzicală canadiană, originar din Malta Charles Olivieri Munroe a propus un program în care piesele de rezistență au fost, una de compozitorul sovietic, armean ca origine, dar și în concepție și viziune muzicale, Aram Haciaturian și alta de un reprezentant al școlii franceze de la începutul secolului XX Albert Roussel.

Deschiderea concertului simfonic s-a făcut cu uvertura operii „Secretul” pe care Bedrich Smetana o considera cea mai izbită creație a sa de gen. A urmat piesa concertantă a programului, *Concertul în re-minor pentru vioară și orchestră* de Aram Haciaturian scris în 1940 pentru renumitul David Oistrach, care l-a și interpretat în

premieră absolută. Această lucrare este caracteristică pentru stilul simfonic al compozitorului. Reprezentativă pentru școala muzicală sovietică, cu reale valențe muzicale, concertul pentru vioară de Haciaturian a fost interpretat pentru prima oară la noi de George Enescu în 1946, fără partitură, în seria concertelor pentru vioară cu Orchestra Simfonică Radio, înainte de plecarea sa definitivă din țară. Cu acest concert de vioară, tînăra interpretă franceză Claire Bernard a fost laureată a Concursului de interpretare „George Enescu” ediția 1964 secția vioară, ceea ce a îndreptățit-o conform regulamentului Concursului să fie programată în concert în stagiunea următoare, cînd a repetat Concertul de Haciaturian cu Orchestra Cinematografiei condusă de compozitor. În concertul din 4 și 5 mai 2006, solist a fost violonistul ieșean Daniel Podlovschi. Virtuoz al viorii – sunet amplu și bună tehnică muzicală – specializat la *Julliard School of Music* – N.Y., a obținut distincții la concursurile muzicale internaționale „Enescu” și „Ceikovski”. Este unul din soliștii români ai viorii, care are acest concert în repertoriu. Concertul pentru vioară de Haciaturian este compus clasic în trei părți, allegro-adagio-allegro, compozitorul „folosind elemente folclorice armenice, pe care le modelează în tiparul clasic, rezultînd „o lucrare ce farmecă și cucerește prin imaginile sale însoțite, prin lirismul său sincer și prin bogăția melodică și ritmică”. Daniel Podlovschi a redat în mod pregnant armoniile, plasticitatea și coloritul orientale ale concertului,

lirismul părții a doua – Andante sostenuto – sugerînd cu finețe și simțire „atmosfera tainică și fascinantă a unei nopți orientale”. Solistul, acuratețea sunetelor în toate compartimentele orchestrei, mînuită cu dibăcie de gestica elocventă a lui Charles Olivieri Munroe ne-au cucerit. Aplauze vii și susținute... Să menționăm că lucrarea compozitorului Haciaturian a fost dedicată victimelor tragicului accident aviatic ce tocmai avusese loc în data de 3 mai.

Dirijorul Charles Olivieri Munroe, născut în 1969 în Malta, a studiat la Conservatorul Regal de Muzică și la Universitatea din Toronto s-a specializat în Republica Cehă și în Italia la Siena. A participat la concursuri internaționale de dirijat, obținînd, în 1996, Marele premiu al Concursului „Dinu Niculescu” de la Brașov.

În partea doua a concertului, Filarmonica „George Enescu” a prezentat „Scherzo fantastic” de Josef Suk, două mișcări, un staccato și un vals, pe care dirijorul Munroe le-a condus cu tehnică și nuanțe fine. În încheiere, Simfonia nr. 3 în sol minor, op. 42, una din reușitele creației lui Albert Roussel, compozitor considerat la limita clasicului cu impresionismul. Alcătuită clasic în patru părți, sonată-lead-scherzo-rondo, compoziția lui Roussel, rar inclusă în programe simfonice, a fost o surpriză plăcută prin acordurile armonioase care le cuprinde, redată cu muzicalitate de formația orchestrală, care a suferit, rare ori, de disonanțe în compartimentele de suflători.

Eugen TODA

Comemorarea zilei de 24 Aprilie la New York

(continuare din pagina 1)

Conferința de la New York a adus argumente și o viziune foarte clară privind viitoarele acțiuni ce trebuie întreprinse pentru recunoașterea genocidului.

Vineri 21 Aprilie la sediul primăriei (City Hall) din New York a avut loc citirea Proclamației dată de Primarul New York-ului Michael Bloomberg, cu ocazia comemorării genocidului. Evenimentul a fost organizat de *Armenian Assembly of America*. Afișele din sală purtau motto-ul lui Martin Luther King Jr: „Sfîrșitul vicțiilor noastre începe în ziua în care devenim indiferenți față de lucrurile importante pentru noi”.

Au participat politicieni și activiști din New York, Melinda Katz, Peter Vallone Jr. și Caroline Mallony. Din partea Primarului Bloomberg și a Primăriei a vorbit Christine Quinn.

Sîmbătă 22 Aprilie a avut loc o demonstrație anti-armeană organizată de grupul de tineret turci autointitulați „Junii Turcii”. Este pentru prim dată cînd turcii organizează o astfel de demonstrație. Este o ultimă încercare, disperată, de a pune stavilă, recunoașterii Genocidului, așa cum spunea un ziarist turc, „Tsunami-ul armenesc”.

Contra-demonstrația tineretului armean, superior numeric, a anihilat intenția demonstrațiilor.

Duminică 23 Aprilie urma să aibă loc, în *Times Square* o mare demonstrație. Din păcate timpul nefavorabil a făcut ca evenimentul comemorativ să fie ținut în marea sală a Catedralei Sfîntul Vartan.

Evenimentul a fost organizat de Cavalerii Ordinului Vartan - *Knights and Daughters of Vartan* - și sponsorizat de *ARMENPAC* și *Armenian Assembly of America*, cu participarea tuturor bisericilor și organizațiilor armenesti din regiunea New York și New Jersey.

Să menționăm că atît masa rotundă din data de 20 aprilie cît și acțiunea din 23 aprilie au fost organizate de un conațional din România, **doctorul Arthur H. Kubian** (v. foto), medic stomatolog de mulți ani membru al organizației Cavalerilor Ordinului Vartan din New York. Bucureștean de origine și absolvent al școlii armenice din București, s-a stabilit din tinerete în Statele Unite, familia sa fiind una din primele care au emigrat pe continentul american. Activ în comunitatea din New York face parte din consiliul parohial al Bisericii Sfîntul Sarkis din Duglaston, N.Y.

La evenimentul ce a avut loc în Catedrala Sfîntul Vartan au vorbit reprezentanți cu rang înalt în Guvernul SUA, senatori și congresmeni, guvernatori și politicieni

din zona New York - New Jersey, democrați și republicani, fără deosebire de orientare politică, căci adevărul și dreptatea nu cunoaște limite politice.

Dintre participanți să amintim pe senatorul de NY **Charles E. Schumer**, prezent an de an la comemorările din aprilie care acum cîțiva ani a lansat dictonul: „**Dacă există în această lume un lucru mai rău decît actul de genocid, acesta este nerecunoașterea lui**”.

A mai vorbit guvernatorul Statului New Jersey **John Corzine** care a subliniat sprijinul său total față de cauza armeană, Congresmenii **Scott Garrett** de NJ și **Anthony D. Weiner** de NY, cel ce a luptat susținut alături de armeni ca filmul documentar „Armenian Genocide” să fie prezentat la TV fără comentarii anti-armene, Congresmenul de NJ **Frank Pallone Jr.**, cel mai activ politician pro-armean. După discursurile politicienilor au urmat cuvîntările unui șir de profesori, istorici, oameni de știință: **Prof Dr. Israel W. Charney**, **Andrew Goldberg**, directorul documentarului despre genocidul armean. Au vorbit și conducătorii partidelor și organizațiilor armenesti *Knights of Vartan*, *Daughter of Vartan*, *Armenpac*, *Armenian Assembly*, *ANCA* și *ADL*.

Aceste manifestări ne dau speranța că nu sîntem singuri, că există atîția oameni care nu sînt indiferenți la suferința noastră și ziua recunoașterii genocidului și de către Turcia este tot mai aproape.

Edvard JEAMGOCIAN

COMENTARI

Bedros HORASANGIAN

„Yavrum!”

Radio România Cultural a dedicat o întreagă emisiune lui William Saroyan, cu prilejul comemorării a 25 de ani de la moartea scriitorului american. La conturarea personalității „micului Will” (cel mare rămîne Shakespeare!) a contribuit alături de realizatorul emisiunii, Titus Vîjcu și profesorul Dr. Dan Grigorescu, fost director al Centrului Cultural Român din New York. Bun cunosător al prozei/artei/culturii americane dar și un trainic autor. Bibliografia lui Dan Grigorescu este remarcabilă. O spunem, azi și acum, cînd tentațiile televiziunilor și ale marilor ziare atrag mai vîrtos pe intelectuali. Publicitatea, popularitatea și, de ce nu, banii convertesc pe destui la jocul spectaculos, dar efemer, al strălucirii de-o clipă.

Nimic din toate acestea la William Saroyan. Armean get-beget și american într-o proporție similară dacă ar fi să folosim formula descoperită și patentată de Aznavour. Scrim despre Saroyan și personajele lui, atît de dragi și nouă, cu gîndul la o pagină de ziar, unde o întreagă istorie a tragediei armenesti din 1915 este mistificată vulgar și cu rea credință. Nu intrăm în detalii polemice – TOTUL este minciună ce se vrea o lecție de logică și realizarea unui pseudoadevăr – dar vrem să conturăm, cu gîndul la William Saroyan, crîmpeie dintr-o istorie de familie din care nu a mai rămas nimic.

Bunica mea, Mairam, din neamul Oskanienilor, originari din Aghn (Eghine, azi Turcia) îmi spunea „Yavrum!” cu o căldură și o tandrețe care nu pot fi traduse nici în armeneste, nici în românește.

Cum să spui „Yavrum!” în englezește sau nemtește, ți se strepezesc dinții! Asta nu poate să priceapă un diplomat, că imaginile și sunetele sînt mai presus de strategiile politico-diplomatice. Armenii și turcii au conviețuit sute de ani, dincolo de statutul lor de „millet”, de „bedel”-ul care-l plăteau ca bărbații să nu facă armată și dincoace de bisericile, casele și familiile lor răspîndite pe tot cuprinsul Asiei Mici. Catastrofa din 1915 nu poate șterge instantaneu, în doar cîteva luni, o mie de ani de conviețuire. Comună. Încercăm să atingem factori psihologici mai profunzi decît detectarea vinovațiilor și asumarea unor crime. Cine? De ce? Cum a fost posibil? A fost. Cine nu studiază atent istoria cotidiană a Bizanțului și a Imperiului Otoman, cine nu intră în psihologia profundă a unui complex mecanism ce a funcționat ATUNCI și ACOLO, nu poate pricepe decît partea exterioară a lucrurilor. Dincolo de fapte, mereu rămîne ceva. Dincolo de bine sau rău, frumos sau urît.

Istoria lui „dacă” nu are relevanță decît în planul speculațiilor. Cînd la 80 de ani, Arșavir Aterian se bucura ca un copil de cutia de „lokum” cumpărată de mine de la „Hagi-Bekir” se poate spune că ceva-ceva rămîne nealterat în noi, dincolo de toate dramele și tragediile istoriei. Fascinația orientului pentru europeni a fost fapt divers – cotidian pentru trăitorii de acolo. Acel „acasă” al milioanele de evrei, greci și armeni, dar și alți levantini, „ghiauri” care le-a fost dat să trăiască între Mediterana, Egee și Marea Neagră. Căderea Constantinopolului a fost o tragedie a Bizanțului și a deschis o pagină de glorie pentru Imperiul Otoman. Nu ar fi chiar greșit că acesta l-a continuat. Sub alte forme. Ajunși la porțile Vienei, turcii au ajuns la punctul culminant al unei glorie. A urmat declinul, a urmat destrămarea unui întreg Imperiu. Renașterea noi Republici Turcia pe ruinele Imperiului Otoman, a consfințit salvarea unei națiuni. Kemal Mustafa, pe bună dreptate supranumit „Ata-türk”, a redat demnitate unui popor care, de ce nu, putea să iasă din istorie. Riscanta idee a grecilor ca „Megdoidea” („Idea cea mare”) de a-i scoate pe turci din Asia Mică a dus la înfrîngerea lui Venizelos la incendierea Smirnei, cu toate atrocitățile ce au urmat și schimbările de populație ce au modificat configurația unei istorii de 2000 de ani. Istoria și-a urmat cursul. Cu bune și rele „Deopotrivă”.

Ura nu poate genera decît ură. O perspectivă european-integratoare poate aduce sub steagul Europei toate aceste popoare devastate de atrocitățile istoriei. Pentru 1915 nu există tocmeală: a fost. Că *Genocid* sau „dramatice evenimente”, morții și faptele rămîn.

Poporul turc, înaintea autorităților, va trebui să-și asume pagina neagră de istorie „De care să-i fie rușine”. Dar orice rușine poate fi depășită prin purificare morală și o etică superioară. Oricîte campanii mediatice ar cîștiga diplomații, oricîte acorduri bilaterale și strategice vor încheia la Washington sau Londra, adevărul lui 1915 nu poate fi nici negociat, nici prescris. „Yavrum” și „Hagi Bekir” ar putea fi garanțiile unei alte lumi, poate mai bine decît cea în care au trăit și murit înaintașii noștri.

Ne-ar place să scriem o carte despre „Buyuk-Ada” („Prinkiponitla – Insula Fecioarei”) și locurile minunate din preajmă, unde la cafe-neaua de lîngă „Dolmabahce” nu se mai bea cafea turcească, ci „Instant cafea” sau ceai verde. O Turcie modernă admisă în UE s-ar împăca mai ușor și cu viitorul și cu trecutul ei tumultuos.

„Nerde Ciocluk, orda bokluk!” („Unde e lume multă, sînt și multe necazuri”, s-ar traduce elegant, chiar și inexact), spune mama la 88 de ani ai ei, auzind cîți doctori sînt în comisia care se ocupă de Traian Băsescu. Cum să nu zîmbești cu gîndul la Saroyan?

POLITICA FAȚĂ DE MINORITĂȚI ÎN TURCIA, DUPĂ TRATATUL DE LA LAUSANNE (sau „linia“ Samsun –Selefkye)

Astăzi multă lume este familiarizată cu politica statelor (europene) față de minorități și protecția acestora, reală sau formală, și ea este un capitol de neocolit în programul de guvernare a oricărui guvern. Problema era la ordinea zilei și la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX dar era privită în altă lumină: statele aveau o mai mică răspundere internațională în această problemă, dreptul internațional era la începuturile sale iar organizațiile internaționale abia se conturau. În aceste condiții, un stat cu puternice tradiții asiatice se simțea ofuscat atunci când, sub presiunea unor sancțiuni economice și politice venite de la statele europene, trebuia să accepte reguli de conduită față de minoritățile creștine de pe cuprinsul său, numite *Capitulații*. Am numit Turcia. După semnarea păcii cu Turcia înfrântă, după primul război mondial, la început la Sevres (cu Turcia imperială) iar apoi la Lausanne (cu Turcia republicană), tratatul de la Sevres fiind dat la o parte, s-au prevăzut moduri și condiții de tratare a minorităților din această țară. Devenite obligatorii pentru guvernele sale prin semnătura reprezentanților săi tratatele menționate au fost ratificate și mă refer la cel de la Lausanne¹. Era de așteptat însă ca Turcia să caute să eludeze aceste prevederi pe care le privea nu ca pe niște angajamente internaționale asumate ci ca pe niște concesii temporare („până să treacă puntea“) și pe care urma să le ignore cu prima ocazie. Ceea ce s-a și întâmplat. Să vedem însă cum.

Istoria a asistat la repetate nerespectări ale tratatelor încheiate iar Turcia nu numai că nu a făcut o excepție dar a fost chiar un exemplu grăitor în această privință. Turcia a afișat întotdeauna o atitudine orgolioasă și arogantă în relațiile internaționale ceea ce uneori i-a adus câștiguri nesperate (ex. la Moscova 1920 și Lausanne 1923). Turcia de după Lausanne „prin comitetele sale de supraveghere foarte asemănătoare cu *ceka* sovietică, ține din scurt pe toți funcționarii de la cei mai umili la cei mai înalți, pune călșu justiției (...) cu concursul forțat al populației (...) Puțin câte puțin la disciplină total militară înregimentează acest popor turc născut pentru război“² Ce garanții mai puteau avea minoritățile (oricum decimate și expulzate, dar ne referim la cei rămași) într-o țară unde naționalismul extrem era o normă?

Garanțiile acordate minorităților prin Acordul de la Angora (Ankara n.n.) și mai ales celor creștine erau iluzorii. Mai clară în acest sens era Convenția de la Londra din 9 martie 1921. Ea prevedea o jandarmerie și o administrație mixtă. De exemplu comandantul poliției era turc dar avea la dispoziție sa ca adjunct un ofițer francez (în Cilicia). Turcia se angaja de a proteja minoritățile prin garantarea egalității de drepturi în fața legii, și funcție de procentajul din localități, să asigure o reprezentare echitabilă în poliție și administrație. La 26 noiembrie 1921, avea loc la Yenidje o reuniune bipartită dintre reprezentanții Turciei și ai Franței (ex ministrul M. Franklin-Bouillon) cu privire la minorități. Din procesul verbal al acestei reuniuni rezulta, printre altele: amnistie generală, suprimarea rechizițiilor, comisie de supraveghere a bunurilor și imobilelor persoanelor evacuate, libertate de mișcare pentru creștini, inclusiv dreptul de a se reîntoarce la căminele părăsite. Hamid bey a dat asigurări solemne celor îngrijorați. Dar nimeni nu a acordat încredere acestor declarații. Astfel, circa 70.000 de creștini au părăsit țara rămânând circa 10.000. Ce a urmat? Interdicție totală de circulație pentru creștini. Refuzul dreptului de a se întoarce la căminele lor. Comisia de supraveghere a bunurilor nu a funcționat decât la Adana. Marile plantații de portocali de la Deurtyol, pro-

prietate armenească, au fost vandalizate a doua zi după plecarea trupelor franceze. Chiar acolo unde încerca să acționeze Comisia de supraveghere, tribunalele, violând legea amnistiei, intentau procese *in absentia* refugiaților și confiscau în nume de taxe, amenzi și impozite toate bunurile. În scurt timp Cilicia fu invadată de deputați, șefi de *celé*, agitatori și alte personaje notorii Ittihadiste, plus o armată de funcționari, susținători ai lui Kemal Mustafa care se grăbeau să facă avere chiar dacă nu erau din partea locului. Era suficient să pretindă la tribunal o imaginărie datorie a unui armean și aceasta le era imediat acordată, dacă jurau pe... Coran. Căci un jurământ fals contra unui creștin nu este un păcat pentru un musulman! S-au înregistrat, între ianuarie 1921 și decembrie 1923, nu mai puțin de 3500 de asemenea decizii. Iată un exemplu: Familia siriană Tambe, poseda în apropiere de Adana 2000 de hectare de culturi de bumbac și cereale valorând 150000 lire turcești. După fuga acestora a pus ochii pe aceste terenuri Bosnali Salih Efendi, un musulman bosniac care în înțelegere cu grefierul tribunalului „l-a urmărit“ pe Tambe pentru suma de 9000 lire turcești. Tribunalul i-a vândut la licitație terenurile cu 10000 de lire.

Campania de intimidare viza pe puținii creștini ce nu plecaseră. Presa a publicat un anunț prin care creștinii puteau să beneficieze timp de o lună de dreptul de obținere pe loc a unui pașaport și viză de plecare. Simultan se publicau articole violente contra creștinilor. La piața acoperită, se prezentau turci la prăvălia creștinului spunând „Tu ești obligat să pleci! Vinde-mi prăvălia ta, uite o chitanță, semnează și miine capetei banii, acum dă-mi cheile!“ De regulă comerciantul ceda. A doua zi când se prezenta nu primea nimic și era dat afară. La 14 noiembrie ziarul *Teddjedud* ce aparținea lui Cingani Ibrahim, unul din principalii autori ai dezordinilor din timpul ocupației franceze, a publicat un articol intitulat *Cărați-vă!* unde scria: „Trădători, ce ați transformat țara în ruine, care ați vrut să nimiciți țara noastră dedându-vă la atrocități reînoite ale inchiziției și chiar ale lui Neron, criminali, asasini, lupi, cărați-vă!(...)“ Națiunile greacă și armeană, în întregul lor, precum și femeile, fetele, adulții, bătrânii, fără excepție sînt considerați „Comitagi“³. A urmat panica generală care a pus pe fugă pe grecii și armenii ce mai rămăseseră. Au mai rămas doar câteva sute în oraș. Iar în martie 1923, cu prilejul vizitei lui Kemal Mustafa în Cilicia a avut loc un masacru atroce. Astfel la Fekke (între Sis și Hadjin) o așezare importantă cu populație mixtă un ofițer turc escortat de câțiva soldați a invitat preotul și enoriașii să se adune în biserică pentru un mesaj al guvernului. După ce porțile au fost închise soldații au dat foc bisericii stropind-o mereu cu benzină. Astfel 80 de greci au fost carbonizați. În localitate s-a organizat o vînațoare de fete pe care turcii le-au violat după obicei. Câțiva bătrîni și copii au fugit în pădure și rătăcind ca animalele au ajuns cu greu la Cezareea. După februarie 1923 când s-a semnat protocolul dintre Venizelos și Ismet Pașa privind schimbul de populații, imobilele grecești au fost luate cu asalt.

La 15 aprilie 1923 guvernul turc a promulgat o lege, simpla transpunere a legii odioase din noiembrie 1915, privind Bunurile Emigraților. Conform legii, s-a înființat *Tasfie-Commission* în iunie 1923. Scopul acestei comisii era, sub aparența de protecție a bunurilor creștine, să disperseze această imensă avere. Astfel la Adana au fost însușite moara armenească *Acikian* și două uzine aparținînd unui francez în ciuda unui contract pe care acesta îl avea confirmat la Constantinopol și validat de autorități. Apoi, ministrul Economiei naționale

a adresat o circulară tuturor întreprinderilor străine ordonînd ca să înlocuiască angajații săi creștini și evrei cu personal în exclusivitate turc musulman. Din garanțiile privind minoritățile nu a mai rămas nimic. În februarie a fost profanat cimitirul militar francez din Mersin, fără ca poliția turcă să schițeze un gest pentru găsirea vinovaților.

Modul în care priveau autoritățile turcești drepturile minorităților după Lausanne se poate deduce și din acest pasaj din cotidianul *Yeni Gun* (oficiul regimului de la Ankara) care comentînd tărăgănarea ratificării tratatului de către Franța scria „Nu se poate spune că întîrzierea datorată Franței privind ratificarea tratatului nu ne-ar fi dezagreabilă; dar privind lucrurile mai îndeaproape, vom vedea că aceasta este spre binele nostru. Dacă alegerile vor da un câștig stîngii, noi vom putea rezolva problema școlilor creștine, cu alte cuvinte vom putea să le închidem.“ Prin abolirea capitulațiilor Aliații au privat minoritățile de orice protecție, dar îi alimentau cu promisiuni și îndemnuri la rezistență față de opresor.

Prevederile tratatului referitor la „schimbul de populații“ au însemnat pierderi materiale, durere fizică și morală, dezrădăcinarea familiilor din locurile natale, smulgîndu-li-se căminul, obiceiurile, prietenii, orizonturile ancestrale și amintirile. De fapt era o deportare. Turcii chiar legiferaseră mai înainte aceste măsuri: legea din noiembrie 1915. Un comentator nota: „Cerînd acest transfer, atavismul lor i-a adus în timpurile lui Erthogru cînd emigrarea unui popor se făcea fără altă formalitate decît strîngerea cotelor și încărcarea în căruțele trase de bivoli“⁴

Armenii ca și asiro-caldeenii s-au încrezut fără rezerve în Aliați. Dar faptele nu le-au dat dreptate. Deoarece „Marea Britanie poartă în cea mai mare parte răspunderea pentru cele întîmplate. Ea a ridicat pe greci în serviciul propriilor sale ambiții pentru a-i abandona apoi fără rușine; iar Franța poartă partea sa de vină pentru exodul minorităților din Cilicia și Siria de nord. Și amîndouă împart, împreună cu Statele Unite rușinea de a fi abandonat Armenia“⁵.

Tratatul de la Lausanne conținea prevederi privind drepturile minorităților din Turcia. Ținînd seama de precedente se impunea intrarea în vigoare a acestor prevederi imediat, la 24 iulie 1924, ceea ce nu s-a întîmplat. Naționaliștii turci au profitat de răgazul dintre semnarea tratatului și ratificarea sa pentru a pune marile puteri în fața faptului împlinit. Veniți din străfundurile Asiei, turcii au găsit aici popoare cu mult mai vechi așezate în vetrele lor și pe care nu au reușit să le asimileze. Au decis deci pur și simplu să le alunge sau să le nimicească.

După Lausanne, presa din Ankara și Constantinopol a comentat un proiect de lege înaintat de guvern la Marea Adunare conform căruia va fi **interzis armenilor să locuiască la est de linia care leagă localitățile Samsun (port la Marea Neagră) și Selefkye (la Marea Mediterană) (subl.ns)**; arabilor li se va interzice să locuiască în vylaietele limitrofe Irakului și Siriei; le va fi interzis georgienilor să locuiască în vylaietele Rizeh, Kars și Ardahan; în plus, toate comunitățile ce vorbesc o altă limbă decît turca, cu excepția kurzilor, nu vor avea dreptul să alcătuiască așezări și sate de sine stătătoare. Mai mult decît atît, cu excepția Constantinopolului, numărul ne-turcilor dintr-o localitate oarecare din Turcia nu va putea depăși 10% din populația turcă! Asta da politică minoritară! Între paranteze fie spus nici nu puteau turcii să definească mai bine arealul strămoșesc și leagănul istoric al armenilor ce le aparține conform dreptului ginților și tuturor prevederilor dreptului internațional decît prin fra-

za subliniată mai sus! Că acest proiect de lege venea în flagrantă contradicție cu art.39 al tratatului nu avea pe semne nici o importanță pentru autorii lui. Căci art. 39 glăsuiește: „toți locuitorii Turciei, fără deosebire de religie, sînt egali în fața legii.“ El contravenea și art.37 care prevedea: „Turcia se obligă ca prevederile conținute în art. 38 și pînă la 44 inclusiv să fie recunoscute ca fundamentale astfel că nici o lege și nici un regulament și nici o acțiune oficială să nu vină în contradicție cu ele.“ Proiectul de lege legifera deportarea în mod clar prevăzînd ca populația din regiunile cu sol infertil să fie mutată forțat în regiunile cu sol fertil. Proiectul de lege mai anula și articolul 40 care prevedea organizarea de școli și lăcașe de cult pentru minorități deoarece acestea, reduse numeric, nu mai aveau forța financiară de a le susține. În *Jurnalul Oficial* din vilayetul Constantinopolului din 12 martie 1924 se publica o circulară prin care se interzicea inspectarea școlilor armene de către reprezentanții Patriarhatului și a Consiliilor Eparhiale, contrar prevederilor art.40! În ciuda asigurărilor date de Ismet Pașa, guvernul de la Ankara a proclamat că drept urmare a desființării Califatului, Patriarhatele și Marele Rabinat vor fi suprimate. Ferid Bey, pe atunci comisar la Ministerul de Interne declara în ziarul *Yeni Adana* din martie 1924: „Nu se pune chestiunea reîntoarcerii armenilor care au părăsit țara din proprie inițiativă. De altfel sîntem pe punctul de a lua o decizie de a oferi bunurile lor abandonate musulmanilor care au suferit de pe urma invaziei“ (franceze n.n.). În aceste condiții nu mai poate mira pe nimeni lectura acestui pasaj publicat sub semnătura unui oarecare Djelal Noury, la 5 aprilie 1924 în ziarul *Ileri*: „Dacă acești compatrioți (turcii ne-musulmani) vor dori să insiste asupra drepturilor minorităților, situația va fi foarte stranie din punct de vedere practic. Ei vor rămîne în sînul Republicii ca o facțiune aparte... S-ar putea foarte bine să existe turci-evrei și turci-ortodoxi. Numai comunitatea de limbă e cea care crează unitatea dintre cetățeni. Dacă comunitățile doresc să păstreze dialectele (?) lor, fuziunea va fi dificilă. Cum putem să ne imaginăm că un turc sincer poate frecventa o școală grecească? În aceste condiții va fi mult mai înțelept pentru grecii, armenii și evreii din Constantinopole să-și caute în Europa și în America o nouă patrie... Ei trebuie, păstrîndu-și religia, să se convertească la turcism, de nu să se care!... Pentru ei Constantinopolul va fi un infern economic...“ Noi valuri de emigrări au urmat.

Acum Turcia putea să respecte un tratat cu toate articolele lui... deoarece ele nu mai aveau obiect! Cititorul este invitat să facă o minimă documentare spre a vedea dacă între timp s-a mai schimbat ceva în Turcia. Ne mărginim să facem remarcă păstrării în vigoare și în prezent a interdicției reîntoarcerii armenilor pe pămînturile lor. Și dacă Turcia va intra în UE ?! Dacă bunicul meu va veni atunci cu acte la Strassbourg să revendice case și terenuri?! Este interesant de studiat legislația, dar și *aplicarea* ei privind statutul minorităților din Turcia zilelelor noastre. Ca și legislația patrimonială. O concluzie se impune totuși: trecutul nu poate fi despărțit de prezent.

A.SAHAG

¹ „O pace victorioasă cu bilanț dezastuos“ cum o numea un contemporan;

² Comptes R. De Gontaut-Biron, L. Le Reverend, „D'Angora a Lausanne“ Paris, Plon 1924, p.194 și urm;

³ Adică membrii ai comitetelor revoluționare de rezistență;

⁴ Roger Labonne „Lausanne et la question turque“ *Revue des Paris* 15 iunie 1924;

⁵ Vezi nota. 2, pag.161. Partidul Democrat s-a opus politicii americane cerînd denunțarea tratatului de la Versailles.

NICOLAE GAZDOVITS
Istoria
Armenilor
din
Transilvania

(De la începuturi, până la 1900)

Domnule Gazdovits, în primul rând am dori să vă felicităm și noi pentru frumoasa vîrstă pe care o împliniți în această lună. Colaborați cu noi, armenii, încă din anul 1991, și, deocamdată, sînteți singurul „ne- armean” istoric ce s-a ocupat de problema armenilor din Transilvania.

În anul 1990, domnul profesor Varujan Pambuccian mi-a fost coleg de serviciu la Institutul de Cercetări pentru Tehnica de Calcul din București. În același an am avut ocazia să vizitez Muzeul și Biblioteca „Dudian” din București. Printru cărțile aflate la bibliotecă erau numeroase cărți scrise în limba maghiară. Întrucît din personalul bibliotecii nimeni nu cunoștea limba maghiară, domnul Pambuccian m-a rugat să trec pe la ei și să le traduc în română titlurile acestor cărți. Cu această ocazie am descoperit că printre cărți se găsesc numeroase lucrări care vorbesc despre istoria armenilor din Transilvania, spre exemplu cărțile elaborate de marele cărturar armean transilvănean Szongott Kristóf despre întemeierea orașului armean Gherla, ale lui Avedik Lukács, despre orașul armean Dumbrăveni și altele.

Un prieten al armenilor
NICOLAE GAZDOVITS

Domnul Nicolae Gazdovits cunoscut în comunitatea armeană pentru articolele și lucrările sale dedicate armenilor din Transilvania a împlinit 75 de ani. Cu acest prilej ne-am gândit să realizăm un interviu pentru a afla cum de a ajuns ca în preocupările sale să fie interesat de istoria armenilor din Transilvania.

S-a născut la Satu Mare, la data de 7 mai 1931. După absolvirea Școlii Medii Tehnice Metalurgice din Oradea, între anii 1949-1951 lucrează în calitate de tehnician metalurgist la uzinele „UNIO” din Satu Mare.

În toamna anului 1951 este recrutat și încorporat în cadrul Forțelor Armate. Urmează Școala de Ofițeri de Transmisiuni, iar în anul 1957, absolvă Academia Militară Facultatea de Transmisiuni, devenind ofițer de stat major pentru trupele de transmisiuni în specialitatea de telecomunicații radio. Activează în statul major al mai multor unități operative, precum și ca profesor la Institutul de Perfecționare Ofițeri Superiori de Transmisiuni. Este decorat cu două medalii și trei ordine militare.

În anul 1979, din punct de vedere politic devine indezirabil și este exclus din cadrul Forțelor Armate. Își continuă activitatea în calitate de inginer principal II la Institutul de Cercetări pentru Tehnica de Calcul din București. În anul 1993, s-a pensionat. Ca pensionar, a activat în calitate de instructor șef al Gardienilor Publici al Județului Ilfov. În anul 1994, Armata l-a reabilitat. A reprimut calitatea sa de ofițer de stat major (în retragere) pentru trupele de transmisiuni cu gradul de colonel și a fost decorat cu Ordinul Pro Patria cu diplomă și plachetă. Este membru fondator a Uniunii Muzeului Regimentului 48 Transmisiuni.

Foto: Mihai Gheorghiu

cetător, în ceea ce privește istoria armenilor din Transilvania, nu s-au lăsat așteptate...

Ecolul internațional al activității mele le-am constatat în special cu ocazia vizitelor la fiica mea în Suedia. Cu aceste ocazii de 6 ori am fost solicitat să țin prelegeri la Casa Maghiară din Stockholm și să scriu articole în ziarul maghiarilor din Suedia. Tot armenii originari din Transilvania m-au rugat să scriu o carte-rezumant despre istoria armenilor din Transilvania, pe care ei, pe cheltuiala lor au editat-o la Cluj, cu ocazia împlinirii a 300 de ani de la întemeierea orașului Gherla (2000).

Cu ocazia unuia dintre expunerile mele de la Stockholm, redactorul revistei „American-Hungarian Panorama” într-un amplu interviu a prezentat despre activitatea mea legată de istoria armenilor din Transilvania.

Văd că vă simțiți bine la cei 75 de ani pe care i-ați împlinit. Sînteți neobosit în continuare și bănuiesc că nu vă veți opri aici...

Doresc să elaborez o lucrare care să oglindească relațiile de colaborare care au existat pînă la primul război mondial între armenii din Moldova și Transilvania, precum și mai ales între cele două războaie mondiale dintre armenii din București și Transilvania, ale căror promotori au fost marii cărturari H. Dj. Siruni, S. Kolangian, Măgîrdici Bodurian și alții.

Mă pregătesc pentru lansarea cărții „Istoria armenilor din Transilvania” în limba maghiară (Ed. Kriterion), care urmează să apară în luna iunie 2006, cu ocazia sărbătorii de Sfîntul Grigore Luminătorul, tot ca și prima carte despre această temă.

Nu putem decît în numele redacției noastre și a colaboratorilor noștri, să vă urăm multă sănătate și să dea Dumnezeu ca planurile dumneavoastră să prindă viață spre folosul nostru, al tuturor armenilor din România! La mulți ani, domnule Gazdovits!

Ararat

SVÉDORSZÁG

Gazdovits Miklós munkái Stockholmban és Bukarestben
Erdélyi örmények hagyományai

Gazdovits Miklós Szatmárnémetiben született 1931-ben, a kelet-európai szoroghyegyen évre a román fővárosba sodorta. 1990-ben kezdett el írni a magyar-örményekről, eddig három könyve és több mint 600 cikkje, dolgozata jelent meg magyar és román nyelven. Magjaitól elvett áll a bukaresti Kriterion kiadónál megjelent, ötödik tanulmánykötete.

Magazine page with text and images related to the article on Nicolae Gazdovits.

Pagină din revista Panorama ce acordă o pagină lui Nicolae Gazdovits

precum și să scriu o carte despre istoria armenilor din Transilvania. Filmul a fost prezentat la televiziune în anul 1995 (consultant științific Nicolae Gazdovits, realizator Cadri Abibula), iar cartea a fost lansată în august 1996. Mă mîndresc cu faptul

încă nu există în limba maghiară. Mai ales a cărții „Istoria armenilor din Transilvania”, întrucît o carte cu o asemenea temă

fiind deosebit de interesantă, am fost solicitat să public 4 articole și să țin 7 expuneri și în limba maghiară.

„EN ROUTE”

La începutul lunii aprilie 2006, am însoțit-o pe Anne-Marie, soția mea, la o conferință internațională ce a avut loc la Phoenix, în Arizona. Desigur, nu puteam să pierd ocazia de a vedea Arizona, stat american situat în deșert și pe care nu-l văzusem niciodată.

Ca să ajungem la Phoenix, am luat o cursă Air Canada care după o escală la Denver, ne-a dus la destinație.

În timpul zborului, am răsfoit magazinul turistic „En Route” al companiei aeriene Air Canada (compania națională Canadiană) și am fost mirat să găsesc în acest magazin, care promovează turismul internațional, un articol despre Armenia intitulat „Boutique Armenia”.

Articolul era prezentat în sumarul revistei cu o nota și o poză a unui hotel nou din localitatea Avan Dzoraghethz, din provincia Lori a Armeniei, hotel ce aparține companiei Tufenkian Heritage Hotels. Chiar din acea scurtă prezentare, era menționat faptul ca Armenia devine o destinație turistică internațională grație unui armean, producător de covoare din SUA, James Tufenkian, care a construit cîteva hoteluri moderne care au propulsat industria turistică armeană pe plan mondial.

Articolul, desfășurat pe 9 pagini, era semnat de ziarista Tracey Eaton care trăiește la Londra. Articolul este prefăcut de un consilier al guvernului armean pe probleme de turism, Samuel Sahbazian care spune:

„Există trei lucruri care vor îmbunătăți turismul în Armenia: drumurile noi, mijloacele moderne de comunicație și... WC-urile

mai moderne”. Autoarea confirmă justetea celor spuse de Sahbazian dar menționează că în ciuda dificultăților imense prin care a trecut țara și poporul armean (război, genocid, ocupație sovietică și dezastre naturale), Armenia se dezvoltă și se transformă rapid într-o destinație ce merită atenția turismului internațional.

În continuare, autoarea vorbește despre James Tufenkian care a contribuit la păstrarea tradițiilor armenesti prin revitalizarea fabricilor de covoare manuale din Armenia și apoi, prin crearea companiei Tufenkian Heritage Hotels, care deține trei hoteluri moderne (numite „boutique” de autoare) și care mai construiește în prezent alte două. Compania a creat astfel aproape 1700 de locuri noi de muncă.

Ziarista descrie apoi orașul Erevan cu internet cafe-uri, cu magazinele noi ce au apărut, cu biserici vechi (sînt menționate și bisericile distruse în timpul regimului sovietic) și Araratul care privește, de la distanță, acest oraș. Ea nu uită să menționeze acest munte - inima simbolică a Armeniei - care deși se găsește la 32 de km. depărtare de graniță, rămîne un simbol național. Araratul, spune ziarista, apare pe stema țării, pe bancnote sau pe sticlele de coniac, produs în țară și renumit în lumea întreagă.

Paginile articolului sînt bogat ilustrate cu fotografii din Armenia. Autoarea mai descrie călătoria ei prin țară, mîncărurile din diferite restaurante, coniacul armenesc și, referindu-se la armenii și la Armenia spune „veți rămîne veșnic în inima mea”.

Păcat că am aterizat la Phoenix, poate ar fi fost mai interesant să fi aterizat la Zvartnoț și să văd, cu ochii mei, transformările și schimbările ce au loc, în fiecare zi, în această țară.

Lanis ŞAHAZIAN (Toronto)

Serial Ararat (1)

MANUC BEI: O personalitate istorică remarcabilă

Pe când eram prin școala elementară și mergeam foarte des la bunica mea, Eftique Tulbentian (născută Sayan, familie de armeni ce se stabiliseră la începutul secolului XVIII în Rusciuc), eram impresionat de portretele părinților și bunicilor ei, portrete pe care le avea agățate pe pereți. Printre aceste portrete avea și pe acela al lui Manuc Bei. Nu știu sau nu îmi aduc aminte de ce acest portret era acolo. Era acolo pentru că era o rudă a ei? Era acolo pentru că era o figură legendară pentru armeni și, în special, pentru cei din Rusciuc? Nu cred că voi putea găsi vreodată răspunsul la aceste întrebări. Un singur lucru îmi este clar și anume că numele de Manuc Bei mi-a rămas întipărit în minte, că, ulterior, am văzut unde era localizat Hanul lui Manuc și că, apoi, în liceu, am învățat că Manuc Bei a ajutat pe Ruși să încheie pacea cu turcii din 1812.

Cine era Manuc Bei?

Manuc, pe numele de familie Mirzaian, s-a născut în anul 1769, la Rusciuc, fiind fiul lui Mardiros Mirzaian și al Mamei, fiica unui bogătaş armean din acest oraș. Tatăl său era originar din Armenia (partea turcească) și se instalase în Rusciuc pe la mijlocul secolului XVIII, orașul fiind pe atunci un important centru comercial în Balcani.

Manuc a crescut în casa părintească din Rusciuc – oraș de care a fost legat toată viața – a învățat la școala armeană din oraș și, la vârsta de 12 ani, a fost trimis în Moldova, la Iași și la Botoșani, la niște negustori armeni, ca să se inițieze în afaceri. Aici el a învățat limba română pe care a stăpînit-o foarte bine.

După o ședere de 5 ani în Moldova a fost chemat de tatăl său acasă, în Rusciuc, unde, în 1786, s-a căsătorit. Prima soție a lui Manuc a murit în 1794 și el s-a recăsătorit în anul următor cu Mariam,

fiica lui Hagi Hariutiun din oraș.

După puțin timp, după cea de a doua căsătorie, tatăl său a murit și Manuc a preluat afacerile lui.

Deși inițial Manuc nu era extrem de bogat relațiile sale cu Tersene Oglu, guvernatorul Rusciucului, l-au ajutat să se lanseze în afaceri din ce în ce mai mari. Tersene Oglu avea mereu nevoie de bani și Manuc îi stătea la dispoziție cu orice sumă, fapt ce l-a făcut să devină vistiernicul și sfetnicul acestui dregător turc. Tot Tersene Oglu i-a acordat lui Manuc Mirzaian monopolul vânzării mătăsii, lînii, bumbacului, tutunului, mirodeniilor și cerii. Manuc realiza astfel mari câștiguri pe care le împărțea cu puternicul său protector.

Tot în această perioadă, datorită afacerilor pe care le făcea, Manuc a început să viziteze Constantinopolul, unde a stabilit legături cu armeni bogați din capitala otomană dar și cu oameni însemnați din conducerea Imperiului.

Încetul cu încetul regiunea în care activa a devenit prea mică pentru ambițiile lui Manuc și Țara Românească i se părea mai sigură și cu oportunități de afaceri mai mari. Întîmplarea a făcut ca Domnitorul de la București, Constantin Vodă Ipsilanti, să ceară lui Tersene Oglu 500 de pungi de galbeni, bani pe care Manuc i-a împrumutat Domnitorului. Așa a putut Manuc să se introducă la Curtea lui Ipsilanti și să reușească să aibe o influență destul de mare pe lângă acest domnitor. Așa se explică și faptul că, în 1802, Manuc este numit serdar iar apoi, în 1803, paharnic.

În această perioadă Manuc devine unul dintre cei mai mari negustori și bancheri din Balcani. El a fost interesat în a investi din ce în ce mai mult în Țara Românească și în Moldova căci aceste țări nu erau pašalicuri și pentru că, la București și la Iași, era mai multă libertate decât oriunde în Imperiul Otoman.

În 1803 Manuc începe construcția unui mare han care, vroia el,

să rivalizeze, ca mărime și confort, cu celelalte mari hanuri bucu-reștene. Acest han – o originală realizare arhitectonică – a fost construit, îi poartă numele și mai dăinuie și astăzi.

În 1804 Tersene Oglu este asasinat și Mustafa Bairactar devine guvernator în Rusciuc ajungînd în scurt timp să lege o prietenie strînsă cu Manuc, prietenie bazată pe continua lui nevoie de bani. Bazat pe această prietenie Manuc devine vistiernicul lui Mustafa Bairactar și, mai mult, omul lui de încredere, consultat în majoritatea problemelor sale.

În noiembrie 1806 rușii au intrat în Moldova iar Imperiul Otoman era zguduit de revolte interne. Totodată în planurile expansioniste ale Franței napoleoniene și ale imperiului țarist Balcanul juca un rol important. Aceste elemente semnalau că un război ruso-turc se apropia. În această situație figuri politice importante ale Balcanilor, inclusiv mari dregători ai Porții Otomane sau diplomați ruși și străini aveau interesul să întretină relații strînse cu Manuc Mirzaian, care urma să devină un personaj din ce în ce mai important al regiunii.

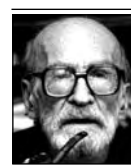
La 4 noiembrie 1806 trupele rușești treceau Nistrul și, după ocuparea Moldovei, și-au urmat înaintarea trecînd Milcovul și ocupînd Țara Românească. În cadrul acestui conflict militar și politic ce începea să se desfășoare Manuc avea să joace un rol de culise imens, el știind să intervină la momentele cele mai oportune cu soluțiile cele mai bune.

Un eveniment de o deosebită importanță pentru soarta popoarelor aflate sub jugul otoman și pentru Țările Românești se desfășura în Imperiul Otoman. În 1789 Sultana Selim al III-lea, un sultan tînăr ce fusese influențat de ideile înnoitoare ale revoluției franceze și care urmărea să europenizeze și să modernizeze imperiul său, a întîmpinat, prin intențiile sale reformatoare, încă de la început rezistența mulșumanilor fanatici și a unei părți din armată, intențiile lui lovind în tradițiile otomane și în structura feudală a statului.

Anton Lanis SAHAZIAN

Vedere panoramică a cetății Rusciuc, secolul XIX (după un desen de Schwabe)

Mircea Eliade și armenii (6)

Corespondențe

28 mai 1929

Caută într-o bibliotecă și citește (în englezește poate vei găsi pe la teosofi)

Prentice Mulfordt

„Les lois du succès“

Citește neapărat o viață a Sfintului Francisc Xavier.

Am fost acasă și am stat de vorbă cu ai tăi... Dorul din ochii lor să nu te tulbure în muncă.

Însă muncă fără „realizări culturale“ sună, dacă îți mi aduci aminte, ca în Caragiale al nostru.

Nu! Mircea = realizare spirtuală = apropiere de El.

Te sărut,

H.

28 iunie 1930

Mircea, am primit adineauri scrisoarea ta din 6 iunie.

Să-ți răspund lucrul dracului căci e mai grabnic: Nu m-am supărat, nu m-am simțit jicnit și nici umilit. Te-am înțeles și te sărut. Dar închi- puie-ți pe unul cufundat într-un colț de rugăciune; vei găsi îndată că banii tăi nu-i mai pot aduce decât mulțumirea sufletească că este cineva care îi este prieten bun. Dar banii nu-i folosesc la nimic pentru simplul motiv că nu are nevoie de ei. Îmi pare rău că te deposezezi. M-am gîndit să-ți dau o telegramă. Vei ști că dacă ai trimis banii tăi îmi vor arde mîinile. Vor fi înapoiți pentru că încă o dată: eu nu am nevoie de bani. Nu trebuie să plîngi acest refuz, căci plînsul tău va fi de ciudă, și nu trebuie să mori din această cauză, deoarece sînt eu, Haig, care rămîne același. Eu trec prin această lume schimbînd raporturi sufletești și deci acțiunea ta o văd ca acțiune minunată a ta pentru tine (te sărut, sărut pe frate), dar nu pot primi bani pentru că atunci nu aș mai fi acela care vreau să fiu. Eu nu am necesități sau mai bine zis nu vreau să le am. Căci de duc lupta – e adevărat! Dar de cerut nu cer de la nimeni și nu primesc de la nimeni. Nu cer decît de la Dumnezeu și Dumnezeu trebuie să-mi dea hrana sufletului, îl știi pe Haig activ și rece fără vanități. Am găsit cheia: încrederea în puterea *supremă*. În fiecare zi simt noi energii. Totul este Energia.

... Aici sînt mulți care te privesc cu interes. Mulți iar cu ironie meschină de tarabă raționalistă (Camil Petrescu). Mi-e scîrbă de judecata lor. ... Nu fac eu bine cînd tac?

Nimeni nu va ști unde este ascuns pergamentul pe care îmi scriu adevărata mea flacăra de diavol.

... Tu să-mi rămîi bun prieten, doar ție îți voi scrie.

Te îmbrățișez cu dor, cu drag,

Haig

(Originalele în arhiva Mircea Handoca.)

Ochiul cineastului privește lumea prin cuvinte

Sergiu Huzum mi-a fost cel dintîi dascăl în ale filmului, la cineclubul Casei de cultură a studenților „Grigore Preoteasa“ din București, pe la începutul anilor 1960. A fost operator, unul dintre cei mai înzestrați ai cinematografului românesc. A lucrat, mai întîi, la Studioul „Alexandru Sahia“, cu regizori stimabili ai Mirelei Ilieșiu și Paul Barbăneagră (cu care avea să colaboreze și în Franța, unde se va fi stabilit, la începutul deceniului al optulea, împreună cu soția sa, scriitoarea Mioara Cremene). A trecut, apoi, la filmul de ficțiune de lung-metraj, debutînd – ca și Lucian Pintilie – cu filmul lor *Duminică la ora 6*, una dintre capodoperele cinematografului românesc. Era, acea peliculă, un exemplu despre cum se poate crea o operă de artă pe un subiect conformist (scenariul a fost scris de gazetarul Ion Mihăileanu, tatăl lui Radu Mihăileanu, regizorul franco-român de succes actual). *Duminică la ora 6* și-a datorat virtuțile în bună parte măiestriei lui Huzum, care a aplicat acolo nu numai talentul său, dar și o invenție a sa, *transtrav*, o combinație de efect vizual și dramaturgie între manevra optică de transfocare și mișcarea mecanică de travelling. Mi-amintesc cum, la cineclub, Huzum ne propunea să „decupăm“ secvențe din film și chiar ne invita la filmări. A mai făcut, cu Pintilie, o altă peliculă remarcabilă, *Reconstituirea*, de data asta pe un scenariu după o proză iconoclastă (autor Horia Pătrașcu).

Cinematografia română a avut întotdeauna mai mulți buni operatori decît buni regizori, sau – altfel scris – operatorii au fost, în meseria lor, mai valoroși decît regizorii (dovadă că unii chiar au devenit regizori), nu numai pentru că profesiunea lor e una tehnică, ci și pentru că ei i-au adăugat acesteia valențe estetice, în vreme ce majoritatea regizorilor și-au tratat profesiunea prin excelență de natură estetică printr-o viziune exclusiv tehnicistă. Sergiu Huzum a fost unul dintre acești operatori, un cap de serie.

Și iată-l debutînd în arta scrisului. Citesc cu întîrziere de cîțiva ani *Obiective subiective* de Sergiu Huzum (Albatros, 1999), o carte al cărei titlu ambiguu desemnează, totuși, foarte exact genul pe care-l abordează autorul. Am preluat, în capul acestei recenzii, subtitlul volumului, care, și el, explicitează conținutul, amîndouă – titlu și subtitlu – corect susținute (aproape pleonastic) de ilustrația copertei. *Obiective subiective* este un soi de jurnal-meditație, fiecare dintre cele vreo sută de reflecții de întindere variată – de la doar un rînd la cîteva pagini – fiind datată, localizată (între 17/03/1997 și 09/04/1999, fie la Le Tréport, fie la Paris) și intitulată invariabil cu matricea *Cîteva gînduri despre...*

7

Prezentăm, în sfârșit, al treilea „volet“ al activității traducătorului Agop Bezerian. Mai întâi însă, o recuperare din activitatea de traducător din literatura indiană clasică și modernă. Un titlu care ne-a scăpat în primul episod al acestui comentariu: e vorba de volumul **Adio, prietene** al lui Rabindranath Tagore apărut în 1991 la, pe atunci, prestigioasa editură Univers. În debutul cuvintului său introductiv, Agop Bezerian recapitulează, indirect, volumele pe care le-a tălmăcit (de la epopeile **Ramayana** și **Mahabhrata**, dar și **Sakuntala** a clasicului Kalidasa la romancierul interbelic Prem Chand), făcând o serie de considerații asupra literaturii indiene „aculturate“ (unii ar spune „colonizate“) de britanici în epoca modernă: „Sub influența confrăților europeni și, în primul rând, a celor englezi, scriitorii indieni adoptă formele consacrate ale literaturii. Cu toate acestea, la un examen atent, se va constata că operele lor rămân cu adevărat indiene, pînă în epoca noastră, căci sub învelișul prozei sau al versului modern ei continuă să fie atașați spiritului național“. În paranteză fie spus, Bezerian - licențiat în anglistică - nu este un traducător direct din dialectele/limbile indiene, ci din engleză, mai exact prin mijlocirea limbii engleze. Antologia Tagore a fost realizată - după cum aflăm dintr-o notă a traducătorului - „și datorită domnului Krishna R. Kripalani, reputat scriitor și critic literar indian, autorul versiunii engleze a celor două mini-romane“. Tot lui Krishna R. Kripalani i se datorează numeroasele note explicative din subsolul paginilor. Prefața prezentului volum îi oferă lui Bezerian prilejul unui rapid, dar oportun survol al literaturii indiene interbelice, fără a uita autori

Agop Bezerian - al treilea „volet“

mai noi precum Mulk Raj Anand, Bhabany Bhattacharaya, K.A. Abbas, Manohar Malgonkar sau Anita Desai. Ar merita - adăugăm noi - ca atenția traducătorului să se îndrepte azi, în epoca de emergență a studiilor postcoloniale, și asupra unor scriitori de stringentă actualitate precum V.S. Naipaul, de pildă. Iată și un excurs asupra culturii bengaleze, în mijlocul

căreia s-a format Tagore: „Sub influența „iluminismului european“ cultura cunoaște în Bengal o dezvoltare strălucită din secolul trecut și pînă în zilele noastre. Ram Mohan Ray - filozof cu o cultură enciclopedică, Parnay Chand Mitra - considerat pionierul romanului indian modern, Bankim Chandra Chatterji - poet și filozof, autorul imnului **Vande Mataram...** care a însuflețit decenii de-a rîndul masei la lupta pentru libertate și independență - au trăit și au creat în plin secol al XIX-lea,

precum și Sarat Chandra Chatterji și Bhibuti Bhushan, a căror activitate literară s-a prelungit pînă la jumătatea secolului actual“. Și, pentru cei care nu cunosc anvergura personalității acestui veritabil „om universal“ al Indiei moderne, o succintă punere în temă: „Cel care avea să repună în drepturi gloria străveche a Indiei și să redzvăluie în fața ochilor uimiți ai omenirii cultura multimilenară, profund originală, a unuia dintre cele mai înzestrate popoare, s-a născut la 7 mai 1861, la numai câțiva ani după „răscoala sepailor“, consemnată în istoria Indiei ca „primul război de independență“. În lunga lui viață (a murit la 7 august 1941), Tagore a creat și a lăsat patriei sale și omenirii o vastă operă compusă din zece romane, treizeci de dramatizări și poeme dramatice, o sută de povestiri, precum și peste trei mii de poeme care sînt recitate pe melodii compuse tot de el. Căci Tagore nu a fost doar prozator și poet, ci - totodată - compozitor, pictor, eseist, filozof, pedagog. Cu alte cuvinte - un autentic umanist demn de renașterea Indiei“. Biografia operei și a omului Tagore („Robbi Takkur“ pentru indieni) sevește drept cadru pentru comentarii concise și pătrunzătoare pe marginea celor două romane și ale povestirilor. Primul, **Adio, prietene**, este calificat drept încântător prin dezinvoltura criticii sociale și prin stilul „tineresc“ al vîrstnicului autor, iar al doilea, **Grădina** - ca un roman cu implicații „psihanalitice“, povestirile traduse - considerate de unii superioare romanelor - sugerează

rînd prin concentrare scenariul de film.

Lăsînd deoparte preocuparea constantă pentru cultura indiană, interesul lui Agop Bezerian s-a focalizat, nu mai puțin, asupra unui gen considerat suspect (citește: senzationalist, vulgarizator) de către cititorii mai pretențioși. E vorba de volumele despre enigme, mistere, paranormal, ocultism, ezoterism și de monografiile popularizatoare ale unor curente religioase (ex. gnosticismul) apărute la editura Saeculum. Să spunem doar că o asemenea presupunție ni se pare a fi deopotrivă pripită și nedreaptă. Atît cartea semnată de Victoria LaPage despre **Shambala. Fascinantul adevăr ce se ascunde în spatele mitului Shangri-la** (2002) cît și ghidul monografic al lui Stephan A. Holler (**Gnosticismul. O nouă concepție asupra străvechii tradiții a cunoașterii eului interior**, 2003) sînt lucrări sobre, riguroase și informate, demne de consultat cu încredere. Ele nu se adresează specialiștilor, dar pot constitui pentru publicul larg, avid de cunoașterea celor ascunse și nevăzute ale existenței, o hrană spirituală cît și de puțin toxică - dimpotrivă. Iar temele cărților explică, în bună măsură, resorturile interioare care au dus la traducerea **Jocului de smarald** al lui Ioan Petru Culianu, discipol al lui Mircea Eliade și specialist reductabil în studiul gnosticismului. Greșim oare prea mult dacă vedem în traducerea lor un discret act pedagogic, o pedagogie a căutării misterului într-o lume pragmatică și

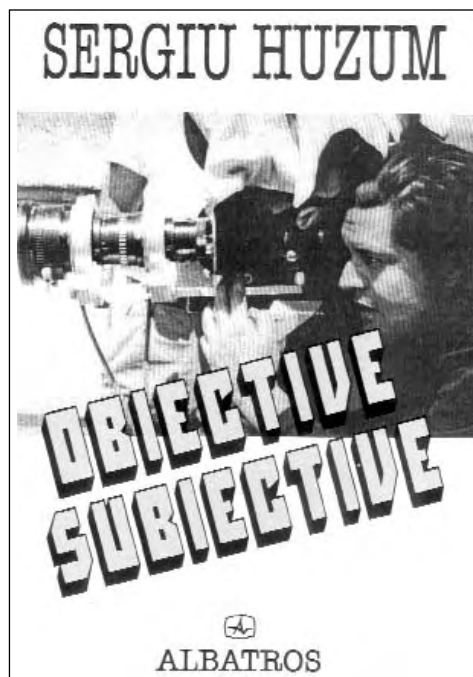

mai desacralizată? Precizăm că tălmăcirile ambelor volume sus-menționate au fost realizate de către Agop Bezerian în colaborare cu fiica sa, Daniela, vîrsta înaintată și slăbirea progresivă a vederii împiedicîndu-l pe distinsul nostru traducător să-și ducă singur treaba la bun sfârșit. Tradus pentru prima dată în românește, volumul despre Shambala se bazează pe o atentă cercetare a tradițiilor străvechi asiatice. Alături de excelențul studiu introductiv despre medicul și orientalistul sas Johann Martin Honigberger (semnat de tînarul și competentul istoric al religiilor Eugen Ciurtin într-o carte apărut acum doi ani la **Polirom**) el ar putea servi drept piesă bibliografică într-o eventuală reinterpretare a cunoscutei nuvele **Secretul doctorului Honigberger** de Mircea Eliade. O nuvelă în care unii comentatori au văzut, nici mai mult nici mai puțin decît ficționalizarea exercițiilor de „invizibilizare“ yoghină practicate de autor în decursul stagiului său indian...

În aceeași colecție „Enigmele Terrei“ a editurii **Saeculum** (în colaborare cu Editura Vestala), Agop Bezerian a tradus în 1999 și o masivă lucrare a lui Jerome Clark, **Enciclopedia fenomenelor inexplicabile. Apariții stranii, întîmplări incredibile și fenomene fizice anormale care uluiesc. O perspectivă critică**. Un inventar impresionant, sistematizat al fenomenelor și aparițiilor inexplicabile, de la Baba Hîrca și fantele la OZN-uri, monștri, supraviețuiri mitologice reale și fulgere globale - o „demonstrare a tăriei inexplicabilului“, în pofida eforturilor științifice de a-l elucida. Și tot în 1999, în colecția „Enigmele istoriei“ a aceluiași grup editorial - o traducere a volumului **Scurtă istorie a sfîrșitului lumii** de Paula Clifford. Carte care, în pragul noului mileniu, venea „la momentul potrivit“ pentru publicul bîntuit de fantasmă și angoase milenariste. Sintem, firește, foarte departe de istoriile culturale „la temă“ ale istoricilor mentaliști de tipul unui Jean Delumeau, de exemplu, dar pentru un public așa-zicînd neinițiat, e perfect.

Una peste alta, din acest inventar al traducerilor (departe de a fi complet, palmaresul lui Agop Bezerian numărînd cîteva zeci de titluri; dar nu vrem să transformăm acest serial într-un **Dallas** sau **Dinasty!**) se încheagă un autopotret spiritual indirect al traducătorului, prin intermediul afinităților, obsesiilor și preocupărilor sale constante. Încă o dată - exotism, mister, fabulos, spiritualitate și accesibilitate „populară“... Tot ingredientele care lipsesc, din păcate, în proza noastră contemporană, drept pentru care le căutăm prin alte părți.

Cristina MANUK

↳ Gîndurile care materializează în cuvinte privirea cineastului se nutresc din fapte cotidiene: unele, din realitatea familială și familială a autorului care șade, cîteodată, pansiv pe terasa unei cafenele și contemplă păsările, marea, cerul...; altele, din evenimentele internaționale percepute din paginile ziarelor sau de pe ecranul televizorului. Cîte unele tălmăcesc simțul artistic al lui Huzum, cum sunt cronicile pertinente la filmul **Craii de Curte-Veche** al regretatului Mircea Veroiu, la spectacolul de teatru cu **Danaidele** în regia lui Silviu Purcărete și chiar - una negativă - la **Italianca în Alger**, pusă în scenă de Andrei Șerban la Opera din Paris.

Democrat și liberal în cuget și în simțiri, Sergiu Huzum înfiecează, ori de cîte ori are sau își creează prilejul, „binefacerile“ comise și lăsate pretutindeni de **calmuți**, cum îi poreclește pe născocitorii, purtătorii și inoculatorii

de ideologie comunistă, transferîndu-le etnonimul populației păstorilor nomazi de origine mongolică din sud-vestul Rusiei. Adevărul este că multe dintre rîndurile și gîndurile așternute de Huzum, uneori în dialog imaginar cu un *alter ego*, altelei întesînd pagina cu semne de întrebare, ar putea fi semnate de cititorul care îi împărtășește neliniștea, îngrijorarea și mînia asupra unei epoci destructive și barbarizate. Odată, *Cîteva cuvinte despre „De ce?“* înșiră tarele românismului infestat de comunism și curtat de capitalism. Altă dată, *Cîteva cuvinte despre „Secolul XX“* stigmatizează cruzimea parafrăzînd limbajul cinematografic: „Liniște! Aici se extermină!“ Pe alocuri, autorul e la fel de laconic și percutant: „Ce poate fi mai rău decît comunismul? Ceea ce urmează după el!“ sau „- Bună ziua! Am impresia că nu mă cunoașteți. - Cum să nu. Îmi amintiri de cineva pe care nu-l cunosc...!“ sau „- De ce scrii toate astea, Sergiule? - Negăsînd în librării cartea pe care am chef s-o citesc, mi-o scriu singur, dragă!“

Într-un loc (*Cîteva cuvinte despre „1/6.000“*), scriind despre cazul unui francez „sechestrat“ de Armata Roșie și dus în Uniunea Sovietică, de unde a fost recuperat și a revenit în țara sa abia după 50 ani, Sergiu Huzum - focșănean de baștină și stră-strănepot al lui Mihail Kogălniceanu - își translează gîndul la armenii din orașul său natal, repatriați cu false făgăduințe în Armenia Sovietică prin 1946-48 (vezi pasajul alăturat).

„Dar în România? Mă gîndesc așa: cum s-ar întîmpla lucrurile? Există oare o astfel de asociație neguvernamentală care să-i depisteze, de pildă, pe armenii înșelați de ruși și convingși să plece în '45, '46, în Armenia Sovietică? Parcă revăd și astăzi ziazele ilustrate în culori scînteietoare, și, culmea culmilor, tipărite în două limbi, în armeană și română, pentru a fi distribuite gratis, luni și luni de zile. Mi-aduc aminte ca azi, pozele cu catedralele din Erevan.

Sau cele ale muntelui Ararat, - cu toate că nu se afla pe teritoriul Armeniei Sovietice -, sub imaginile căruia scria însă că cercetările arheologice pentru descoperirea rămășițelor Arcei lui Noe „continuă fără oprire“. În text se garantează gratuitatea învățămîntului, gratuitatea medicală, gratuitatea apartamentelor nou construite etc. etc. Dar lucrul cel mai important era că drumul cu trenul pentru toată familia armeană și transportul tuturor lucrurilor pe care fiecare om le avea în casă, indiferent de greutatea lor, erau gratuite. Mulți armeni din Focșani s-au înscris să plece atunci. Degeaba umbra Domnului Ferhat, prietenul bunicului și al tatii, să explice oamenilor că totul nu este decît o înșelătorie.

Și așa au plecat, cu trenuri speciale, o bună parte din armenii din Focșani. Pe Cocorică Vahtanian, colegul meu de clasă, vecinul meu de casă și prietenul meu de suflet, l-am condus la gară. După cîte se explica, un tren pleca prin Reni, iar celălalt prin Iași. De atunci nimeni nu a mai auzit nimic despre cei plecați.

În schimb, cîteva săptămîni mai tîrziu, o veste nemaipomenită a cutremurat Focșaniul. Într-o noapte, domnul și doamna Ferhat au fost schingiuți pînă la moarte, la ci în casă.

- Oare cine să fi făcut nelegiuirea asta, că doar erau oameni atît de cumsecade? se văicărea prostimea.“

Citind toate acestea și încă altele în cartea unui cineast al cărui ochi n-a greșit niciodată și ale cărui gînduri au fost la fel de curate ca și imaginile pe care le compunea, nu te poți abține să te întrebî ca el: De ce? De ce există atîta violență, josnicie și strîmbătate în lume? De ce există atîția oameni violenți, josnici și strîmbi? De ce, tizule? Întrebarea rămîne fără replică: Sergiu Huzum a murit la 25 noiembrie 2004, în vîrsta de 71 ani.

Sergiu SELIAN

Noutăți pe harta Erevanului

MUZEUL CAFESJIAN

Vedere generală a „Cascadei“

În centrul Erevanului, pe bulevardul Mesrop Maștoț, la intersecția cu strada Alexandr Tamanian, veghează uriașa statuie dedicată celebrului arhitect armean, întemeietorul arhitecturii armene moderne.

Înainte de a trece la subiectul propriu-zis al acestor însemnări, aș dori să amintesc că cea mai reușită realizare a lui Alexandr Tamanian (1878-1936) este complexul arhitectural din inima orașului – Piața Republicii, înconjurată de clădirea Guvernului și de cea a Ministerului Afacerilor Externe, de o parte și de alta a Galeriei Naționale de Artă, față în față cu elegantul hotel „Armenia“, care face parte astăzi din rețeaua „Marriott“. În trecut fie spus, tot acest complex arhitectural a fost restaurat cu migală în ultimii ani datorită sprijinului material al Fundației „Lincy“ a miliardarului american Kirk Kerkorian. Tot Alexandr Tamanian este autorul Pavilionului izvoarelor de apă minerală de la Jermook, al clădirilor Observatorului Astronomic, al citorva institute de învățământ superior, al Bibliotecii Naționale și al Teatrului de Operă și Balet din Erevan, proiectul acestuia din urmă obținând, în 1937, medalia de aur și Marele Premiu la Expoziția Universală de la Paris. Respectând specificul clasic al arhitecturii armene, Tamanian a creat forme monumentale, moderne și funcționale, cu deosebite calități estetice, păstrând concepția unitară a proporțiilor.

Revin la statuia ilustrului arhitect, în spatele căreia se află parcul Tamanian și complexul arhitectural numit „Cascada“, situat în trepte, cu mici platforme din loc în loc, amenajate cu basorelieuri, flori, bazine cu fântini arteziene și sculpturi. La fiecare etaj se poate ajunge fie pe treptele exterioare, fie din interior (prin partea stângă), unde funcționează, în sus și în jos, șapte rînduri de scări rulante, fiecare cu cîte 190 de trepte. S-a calculat că peste 10 mii de persoane folosesc săptămînal aceste scări rulante care facilitează accesul la o vedere panoramică a Erevanului și spre zonele colinare ale orașului.

Pe ultima platformă, cea superioară, a „Cascadei“, se află în fază finală construcția *Muzeului de Artă Contemporană*, ce poartă numele lui Gerard L. Cafesjian, un alt bogătaș american care a creat Fundația Muzeului.

Născut la New York în 1925, Gerard L. Cafesjian a lucrat vreme de peste patru decenii la „West

Publishing Company“, unde a urcat pe cele mai înalte trepte, fiind vice-președinte executiv și membru al consiliului de conducere. În 1996, în timpul cumpărării acestei firme de către „Thomson Corporation“, Gerard L. Cafesjian s-a pensionat și a creat fundația ce-i poartă numele, ca un omagiu adus părinților săi și originii sale

sa colecție de artă oferită de marile patriot armean – numeroase lucrări ale unor celebri creatori,

„Trepte“
(bronz cu patină neagră)
– 1991,
Linn Chadwick

Sculptura „Iepure pe clopot“
(bronz cu patină brună și neagră) – 1983,
Barry Flanagan

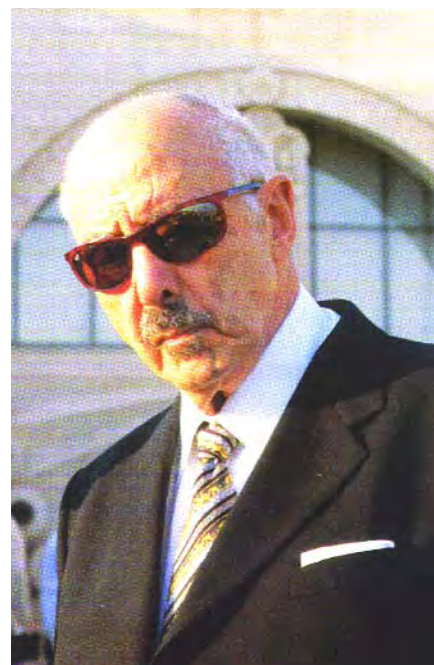
armene. Obiectivul principal al acestei instituții este dezvoltarea economică a Armeniei și bunăstarea locuitorilor acesteia, pentru care a alocat peste 50 milioane de dolari. În plus, peste două sute de organizații (Adunarea Armeană din America, Proiectul „Copaful“ Armenia, Uniunea Generală Armeană de Binefacere, Fondul Armean etc.) au beneficiat de subvenții în valoare totală de cca. 10 milioane de dolari. Aceeași fundație participă la construirea Memorialului și Muzeului Genocidului Armean din Washington D.C.

În ultimul deceniu, domnul Cafesjian aduce o contribuție financiară importantă în diverse domenii din Armenia. El a cumpărat drepturile de difuzare pentru Armenia ale canalelor de televiziune CNN și EuroNews, magnatul american fiind și principalul acționar al canalului de televiziune „Armenia“. Printre preocupările sale se află și folosirea energiilor alternative (solară, eoliană etc.).

Principalul proiect al Fundației Gerard L. Cafesjian este în curs de realizare la Erevan a unui muzeu și care va găzdui întreaga

printre care Georges Braque, Marc Chagall, Jean Dufy, Arshile Gorky, David Hockney, Roy Lichtenstein, Juan Mirò, Pablo Picasso, Man Ray, Robert Rauschenberg, Maurice Utrillo, Victor Vasarely, Andy Warhol și mulți alții, dar și lucrări ale unor artiști armeni.

Viitorul muzeu din capitala armeană a fost proiectat de către arhitectul newyorkez David Hotson, o celebritate în domeniu. Astfel, proiectul preliminar este legat de principala clădire a muzeului ca pe o extindere a „Cascadei“, completînd un spațiu animat care leagă parcul Tamanian de operele de artă expuse pe fiecare dintre platformele amintite. Clădirea noului Muzeu de artă contemporană Cafesjian din Erevan va mai avea o piață publică, unde

Gerard L. Cafesjian

nacaber și Monumentul „Mama Armenia“.

Cînd am vizitat Armenia în toamna trecută, erau deja instalate în exterior primele opere de artă din colecția viitorului muzeu. Prima a fost sculptura uriașă din bronz „Pisica“ a artistului columbian Fernando Botero. Ea este plasată la capătul unei alei din stînga parcului Tamanian, tocmai acolo de unde se înalță edificiul „Cascadei“. Anul trecut a avut loc și inaugurarea altor lucrări din platformele „Cascadei“ – „Războinicul roman“, un bronz tot de Botero, „Fereaștră deschisă“ de Stanislas Libensky și Jaroslava Brychtova din Republica Cehă (o lucrare din sticlă roșie, introdusă într-un mulaj), trei grupuri de sculpturi în bronz („Trepte“, „Doi privitori“ și „Forme șezînd“) ale artistei britanice Lynn Chadwick și două grupuri de sculpturi, tot din bronz („Iepure pe clopot“ și „Acrobați“ ale scoțianului Barry Flanagan.

Așadar, viitorul muzeu se anunță de pe acum o instituție de artă cu un înalt nivel internațional, cît și un modern centru cultural al Erevanului.

Doresc să închei aceste rînduri consemnînd aici cîteva gînduri ale lui Gerard L. Cafesjian: „Am mare încredere în viitorul Armeniei și sînt emoționat că m-am angajat în crearea muzeului. Proiectul este o expresie complementară a încrederii mele în poporul armean, cît și în munca noastră, a tuturor, în realizarea unui viitor mai luminos“. Pe fundalul unei străvechi și remarcabile civilizații, noul muzeu va însemna un nou simbol artistic al Erevanului în secolul XXI.

Madeleine KARACAȘIAN

Concert în aer liber pe una dintre platformele complexului

„Pisica“ lui Fernando Botero

